

Några centrala frågor kring pensionerna

Genomgången har följande disposition

Innehåll

Pensionssystemet är nästan omöjligt att förstå.....	1
Den grundläggande frågan gäller riskfördelning.....	2
Det är fel att likna det svenska pensionssystemet vid det amerikanska	2
Hela risken bärs av pensionärerna.....	2
Agneta Kruse upprepar gamla invändningar mot ATP-systemet och presenterar ett antal ogrundade påståenden både om det gamla och det nya systemet.....	3
Avskaffa premiepensionen.....	5
PPM har bidragit till förvirringen när det gäller pensionsålder för att få en skälig pension	6
Den ideologiska grunden för det svenska pensionssystemet.....	7

Pensionssystemet är nästan omöjligt att förstå.

Ellis Wohlner aktualiserar i mail nr 2 att pensionssystemet är nästan omöjligt att förstå. Ole Settergren opponerar i mail nr 3 och hävdar att inkomstpensionen inte är svår att förstå, men slutar sitt inlägg med att det totala pensionssystemet är komplicerat. Ellis tar fasta på detta och skriver i mail nr 4 att han ju faktiskt skrivit om helheten. Ellis pekar också på bromsens tillslag är omöjlig att förutse och att ”informationen” bl.a. därför blir ganska meningslös.

För egen del vill jag bistå med följande funderingar:

Begreppet ”att förstå” har många dimensioner. En är att man nog i allmänhet inte ”förstår” det som man inte accepterar. Det svenska pensionssystemet kan vara ett exempel på detta. Den traditionella synen på vilket ansvar det offentliga har tagit och bör ta i framtiden är svår att förena med ett pensionssystem som det svenska. Det ligger då nära till handla att ”inte förstå”. Man tycker helt enkelt att ”så här kan det väl ändå inte vara.”

Intresserade rekommenderas att läsa Erika Werners doktorsavhandling Trygg, sviken eller osäker, Lunds universitet 2012, som beskriver hur många människor känner sig helt handfallna och övergivna inför de nya pensionssystemet.

Det finns många fler observationer att förmedla. En gäller vad Kruse och Stålberg påstår i själva recensionen, nämligen att ”det räcker långt att veta att varje krona i arbetsinkomst ger pensionsrätt som behåller sitt (relativa) värde genom inkomstindexeringen”. Detta är ett uttalande som är fundamentalt fel. Av flera skäl:

1. Inom vida inkomstintervall bestäms inkomstens storlek för pensionären av garantipension och bostadstillägg. Om detta kan man läsa i Pensionsmyndighetens rapport på länken <http://www.pensionsmyndigheten.se/GrundskyddetIPensionssystemet.html>
2. Så snart man har inkomst över taket för sådan inkomster som ger pensionsrätt i det allmänna pensionssystemet upphör kopplingen mellan inkomst och pensionsrätt. Avgifter betalas in grundat även på inkomster ovanför taket, pensionsrätt ges inte för de inkomsterna.
3. Dessutom och i alla inkomstlägen som ger pensionsrätt, så får människor långt högre pensionsrätter än de avgifter som sammantaget betalas in av dem själva och deras

arbetsgivare. Sju procentenheter, det är de enskildas egenavgifter, av totalt 18,5 betalas nämligen av statsbudgeten. Det finns inga garantier för att detta skall fortgå. Om detta kan man läsa i min bok, s. 199,200.

4. Vissa anställda har tjänstepension, andra inte. För överheten är detta lätt att förstå, för den enskilde är det obegripligt.

Mer om begriplighet/obegriplighet kan läsas på sidorna 97-104 i boken.

Den grundläggande frågan gäller riskfördelning.

Ole Settergren tar i mail nr 5 upp den grundläggande frågan om riskfördelning. Settergren konstaterar helt riktigt att min huvudpoäng är att det är ett politiskt ansvar att vaka över balansen mellan avgifter, pensioner och pensionsålder, och, även det fullt riktigt, att ett sådant politiskt ansvar inte kan fungera i det svenska systemet. Det är "avgiftsdefinierat", då måste allt vara definierat i förväg.

Om detta skriver jag i mail nr 10 att jag anser att det offentliga skall ha ett s.k. förmånsdefinierat system, med betoning på "så kallad", eftersom själva knuten i min argumentation, som också Ole Settergren påpekar, är att balansen mellan avgifter, pensioner och pensionsålder skall vara under politisk observation och politiskt ansvar. Med ett avgiftsbestämt system blir ett politiskt ansvar för balansen i själva pensionssystemet en chimär. Att höja avgifterna för att möta aktuella problem med bristande finansiering leder ju bara till högre pensioner i framtiden med risk för motsvarande problem då. Det är därför, som jag utvecklar närmre i min bok, bl.a. s. 163,164, som jag är bestämt emot det avgiftsbestämda systemet.

I själva beskrivningen av alternativa system är vi alltså helt överens. Vad emellertid inte Settergren observerar här, och inte heller Ståhlberg och Kruse i sin recension, är att jag pekar på att det numera finns utvecklade system ute i världen, jag pekar särskilt på det kanadensiska, som stöder ett långsiktigt och välavvägt agerande i ett system där inte allt är definierat och låst i förväg. Om detta kan man läsa i min bok s. 172,173.

Det är fel att likna det svenska pensionssystemet vid det amerikanska

Settergren påstår i detta sitt mail nr 5 att det skulle finnas en likhet mellan det amerikanska Social Security och det svenska systemet. Tydligt har han dragit denna slutsats mot bakgrund av några ord i en rapport som han citerar. Men detta är ett missförstånd. Social Security i USA är starkt omfördelade från högre till lägre inkomster. Och avgiften har höjts många gånger. I Settergrens citat står att läsa: "We need to resolve these issues soon..." Lösningen kan mycket väl innefatta en ökning av avgifterna.

Hela risken bärs av pensionärerna

Ellis pekar i mail nr 6 på att hela risken bärs av pensionärerna. I mail Nr 7 invänder Settergren mot vad Ellis påstår med att påpeka att det finns garantipension och bostadstillägg, i mail nr 8 invänder Ellis att garantipensionen är inadekvat.

Det finns i sammanhanget anledning att påpeka, att garantipensionen blir successivt lägre jämfört med löner och pensioner och att detta är en medveten politik. Garantipensionens nivå som andel av medellönen har gått från 43% av medellönen till 32% under åren 1998-2015. Kanske är det tänkt att bostadstilläggen skall träda i garantipensionens ställe. Detta är en långtgående omläggning av den svenska välfärdspolitik. Frågan redovisas och diskuteras på s. 89-91 i boken.

Agneta Kruse upprepar gamla invändningar mot ATP-systemet och presenterar ett antal ogrundade påståenden både om det gamla och det nya systemet

I mail nr 9 träder Agneta Kruse in i diskussionen

1) ATP-systemet var till alla delar ohållbart anser Kruse. Hon är oberörd av den diskussion som förs i Sverige och ute i världen om vad ett offentligt pensionssystem är och vilket ansvar det lägger på politikerna. En diskussion som har sin motsvarighet i min bok s. 140-158. Följande punkter är viktiga att vara klar över

- Varje pensionssystem handlar om omfördelning av dagens konsumtionsutrymme mellan dagens konsumenter. Olika pensionssystem har olika teknisk utformning men landar alla i den fördelningen. Fonderade system är alltså inte ”mer ansvarsfulla” än fördelningssystemen.
- Varje generation är ansvarig för att dra försorg om dem som inte klara sig själva och att vidmakthålla och utveckla samhällets infrastruktur och produktionsförmåga.
- Utan ett fungerande politiskt system kan ingen offentlig pension fungera på lång sikt. Politikerna är ansvariga, grunden för demokratin är att folket i val skall kunna påverka sina villkor till den del som de följer av politiskt bestämda regler.

Bakom den typ av kritik som Kruse framför i sitt mail här och som Settergren utvecklar i mail nr 11 ligger en fundamental brist på förtroende för det politiska systemets förmåga att ta långsiktigt ansvar och en förtröstan att ett pensionssystem som det svenska kan klara sig utan politisk inblandning. En belysning av denna tes kan man få genom att studera vad som faktiskt har hänt i Sverige med dessa ”automatiska och av politikerna oberoende system”.

För det första och mest avgörande: 7 procentenheter, dvs den enskildes pensionsavgift, av totalt 18,5 i ”pensionsavgift” betalas, som redan påpekats, av statsbudgeten, inte av den enskilde. Samtidigt med detta konstaterande kan noteras att den allmänna löneavgiften, en pålaga som betalas av arbetsgivarna på samma sätt och på samma grund som arbetsgivaravgifter för socialförsäkringarna, ursprungligen infördes för att täcka vissa kostnader i samband med anslutningen till EU, finns kvar, trots vad som ursprungligen sas om att den skulle vara en tillfällig avgift. Faktum är att den i stället successivt har höjts. En händelse som ser ut som en tanke är att denna avgift ungefär täcker subventionen av de yrkesverksammas avgifter. Sålunda: Det som lanserades som ”raka rör”, att det skulle var ett direkt samband mellan avgifter och förmåner, det avskaffades nästan genast. Mer än 40% av avgifterna är en subvention från statsbudgeten. Om detta se sid.199-200 i boken.

Det finns många andra exempel på politiska ingripanden i det nya pensionssystemet. Nya beräkningar av hur AP-fonden skall räknas in i bromsformeln är ett exempel och nu skall man gå vidare med ytterligare förändringar i beräkningarna. Pensionsåldersutredningen har lagt lägger långtgående förslag. AP-fondens placeringsregler skall förändras. Allt handlar om behov av politiska ingripanden för att pensionssystemet skall fungera.

Dessutom, och framför allt, anser jag att möjligheten att ta politiskt ansvar i ett offentligt fördelningssystem, eller förmånsdefinierat system som det också kallas är dess styrka. I verkligheten är det ett av de centrala budskapen i min bok, utvecklat bl.a. på sidorna 140-144 och förtydligt på sid. 164.

När det gäller behovet av att skapa långsiktigt hållbara lösningar brast det i hanteringen av vårt gamla ATP-system. Jag beskriver det på sid. 32-35. Men att man inte i tid justerade ATP-systemets parametrar är, som också Ellis påpekar i mail nr 12, inte ett bärande argument mot att utnyttja den möjlighet att skapa flexibla system som bara det offentliga kan skapa och vidmakthålla. Det är i stället ett argument för att efterlysa en förmåga att ta politiskt ansvar.

Jag visar att det numera finns ett antal lösningar i andra länder, som stöder ett ansvarsfullt politiskt beslutsfattande men inte är stela och okänsliga som det svenska systemet är. Ett gott exempel är det kanadensiska systemet. Det systemet fungerar i tre steg.

- Ett första steg är att en långsiktig prognos görs
- Om analysen visar att systemets finanser inte är långsiktigt hållbara så förväntas parlamentet inom en viss tid besluta om erforderliga ändringar som återställer balansen
- Om politiska beslut inte kommer till stånd inom en viss föreskriven tid så sker en automatisk justering, som fördelar insatserna som behövs mellan en sänkning av pensionerna och en höjning av avgifterna.

Här framträder två fundamentala skillnader mot det svenska systemet. Främst att det förutses att erforderliga ändringar sker i en öppen politisk process. Sen, om automatiken slår till, fördelas bördorna mellan pensionerna och avgifterna, i stället för att enbart tas ut som sänkta pensioner.

2) Kruse fortsätter sin kritik med att ATP-systemet innehöll omfördelning från låginkomsttagare till höginkomsttagare. Detta är ett påstående som grundar sig på diverse beräkningar från 90-talet och tidigare, med slutsatser som blir närmast befängda när det gäller påståendet att det gamla systemet missgynnade kvinnor. Se härom den tidigare nämnda länken <http://kg-scherman.se/kvinnornas-pensioner-ett-problem-for-pensionssystemet-eller-for-arbetsmarknaden-eller-far-dom-skylla-sig-sjalva/>.

När det gäller rättvisan i dagens system rekommenderas läsning av en artikel på DN kultur den 8 april skriven av Roland Paulsen med anledning av de orange kuverten som Pensionsmyndigheten har sänt ut. Skribenten problematiserar redovisningen av ”behövlig pensionsålder”, som strikt följer vad som är ”förväntad återstående livslängd” för olika åldersgrupper, utan att ta hänsyn till att individers och grupper situation skiljer till följd av andra omständigheter. I artikeln visar Paulsen hur stora skillnaderna mellan olika individer och grupper skulle bli om man tog hänsyn till dessa andra faktorer. Artikeln framstår som en dräpande ironi över en ideologi som satt räknandet ovanför individernas behov och social rättvisa. En kritisk notering av att den för alla så viktiga frågan om vad som skall anses vara en rimlig pensionsålder lämnats till en statlig myndighet att hantera. Det blir en efterlysning av ett ansvar från politikerna, ett ansvar för hur balansen mellan pensioner, pensionsålder och pensionsavgift skall utformas.

3) Nästa punkt i Kruses kritik berör hur pensionssystemet är indexerat. Hon berör den s.k. normen på 1,6%, som står för ett årligt avdrag från lönerna utveckling innan pensionerna räknas upp. Hon återger det ofta upprepade påståendet att det här avdraget skulle motiveras av någon sorts ”förskott” som pensionärerna skulle få genom en uppräknings av första årets pension.

Vore det som Kruse påstår så vore det ju svårt att förstå varför ATP-pensionärerna också ”drabbas” av detta avdrag. De har ju inte fått några förskott. Men orsaken till det här avdraget är en annan än den Kruse anger. Nämligen att skapa möjlighet att erbjuda en första års pension i det nya systemet som låg i nivå med vad som erbjöds i ATP-systemet, utan att behöva ytterligare höja pensionsavgiften. I verkligheten och om man skulle ha följt samma principer för ATP som för det nya systemet så skulle avdraget för ATP-pensionerna faktiskt ha blivit högre än 1,6%, nämligen 2%.

Viktigare än denna detaljanmärkning är emellertid Kruses påstående att det skulle vara en fördel för pensionärerna att det nya pensionssystemet är löneindexerat och inte prisindexerat. Intressant och riktigt teoretiskt är detta. Men för verkliga människor, för dagens pensionärer som förväntas förstå och accepterar detta nya pensionssystem blir påståendet närmast en ironi. Pensionerna har ju nämligen alls inte följt lönerna, knappast ens priserna. Att kärva att människor som varit pensionärer i 10-15 år skall tycka att detta är bra eller ens acceptabelt, det är inte rimligt.

Jag reder ut detta i boken, s. 87,88.

4) Slutligen påstår Kruse, liksom Kruse och Ståhlberg i sin recension, att bromsen behövs för att man valt att indexera pensionerna med genomsnittet av lönerna i stället för med summan, de senare som ju via avgifterna svarar mot systemets betalningsförmåga. Många påstår detta, alla har fel, verkligheten så som den hittills kan avläsas är en annan. Under åren 2004-2014 har genomsnittslönen ökat mindre än pensionssystemets inkomster. Pensionerna är därför idag lägre än vad de skulle ha varit om indexeringen hade skett på det sätt som enligt Kruse och Ståhlberg och andra hade gjort bromsen onödig. En pension som i dag är 12000 kronor hade då istället varit 12700 kronor per månad. Den förlust på mer än 40 000 kronor, som bromsen har åstadkommit hade försvunnit och t.o.m. förbytts i en liten vinst.

Noteringen pekar på en väsentlig iakttagelse. Inte ens framträdande nationalekonomer förstår mekanismerna bakom pensionssystemet. Någon gång måste detta uppseendeväckande faktum observeras och tillåtas påverka synen på om detta system går att förstå eller inte. Med en realistisk syn på den frågan följer rimligen önskemål om att skapa ett system som åtminstone experter kan förstå.

Kruse pekar under denna punkt vidare på att de s.k. delningstalen fastställs på grund av förhållandena på 65 årsdagen, och att detta faktum påverkar behovet av broms. Settergren skriver i mail nr 11 att det rör sig om en i praktiken försumbar effekt.

Avskaffa premiepensionen.

I mail nummer 12 tar Ellis avstånd från premiepensionen. I denna fråga finns det anledning att vidga diskussionen och beröra vad Kruse och Ståhlberg skriver i sin recension. Nämligen följande

Scherman vill för det andra ta bort premiepensionen. De pengar som avsätts till premiepensionen kan, skriver han, utan förlust för någon avsättas till inkomstpensionen och ge pensionsrätt där (s 6). Det är riktigt, men bara under förutsättningen att kapitalavkastningen kommer att vara lägre än inkomstillväxten för all framtid. Scherman ser sig tydligen kunna ge garantier om den framtida kapitalavkastningen, trots att en stor del av hans kritik mot premiepensionen är att den framtida kapitalavkastningen är oförutsebar. Dagens pensionärer kan visserligen vänta sig högre pensioner med Schermans förslag, eftersom risken för att bromsen ska aktiveras minskar när de 2,5 procent av lönen som avsätts till premiepensionen i stället avsätts till inkomstpensionen, men det sker på bekostnad av de yngre generationerna, som går miste om möjligheterna till en högre avkastning från kapitalmarknaden

Här skall först erinras om vad som påpekats just ovan, nämligen att en fondering av pensionssystemet inte innebär att den arbetande generationen ”tar ansvar för sin egen pension” på något mer ansvarsfullt sätt än i ett fördelningssystem. Det är alltid vad som produceras vid en viss tidpunkt som fördelas mellan då levande konsumenter, unga som gamla.

Recensenterna gör här det klassiska misstaget att föra in frågan om garanti för den ena eller andra avkastningen i diskussionen. Om framtidens avkastningar vet man inget. Vad jag betonar är att *risken* när det gäller kapitalavkastning är stor och att man inte inom ramen för ett tvångssparande bör ålägga människor att ge sig ut på börsen. ”Tvångssparande” står här för att betona att talet om valfrihet, ”du bestämmer själv om placeringen av dina pengar” är en eufemism, en lek med populära ord som saknar täckning i verkligheten. Motsatsen till ”tvångssparande” är ”frivilligt sparande”. Då väljer individen själv för det första om h-on alls vill spara, och, i så fall, om det skall ske i aktier, fonder, hus eller vad. Nu tvingar man människor utan varken kunskap eller fallenhet att intressera sig för börskursernas utveckling. Och inte heller sjunde AP-fonden, ”icke-vals fonden”, leder bort från detta tvång. Att besluta att inte välja är också ett val.

Typiskt nog avslutar recensenterna det här avsnittet med tal om vilka generationer som gynnas och vilka som inte gynnas av ett avskaffande av PPM. Formuleringen är ”de yngre generationerna går miste om *möjligheterna...*” Återigen detta: *möjligheterna*. Det verkar som om recensenterna och alla andra som kommer med detta argument för PPM inte bryr sig om eller inte känner till den grundläggande nationalekonomiska sats som säger att de riskjusterade avkastningarna tenderar att på

långt sikt bli samma som de ”riskfria”. Att ”ta risken” betyder att man visserligen kan få en högre avkastning men också en lägre än den ”riskfria” placeringen.

Här tar jag nu in en direkt avskrift ur boken, s. 159-160. Det är följande avsnitt, som väl beskriver hur risken slår igenom i den situation som den enskilde befinner sig i inför pensioneringen.

PPM har bidragit till förvirringen när det gäller pensionsålder för att få en skälig pension

PPM innebär att en helt ny faktor kommer in i bilden av hur pensionssystemet fungerar. Det gäller avkastningen på fonderna. Även om avsättningen, 2,5 procent av totalt 18,5 procent, är relativt låg får denna avkastning stor betydelse. Ränta på ränta beräkning ger ett kraftigt genomslag om den sker under lång tid.

Klart är att med större avkastning på PPM-fonderna än vad lönerna ökar så blir pensionerna större med premiepension än utan. ”Demo Persson”, född 1973 är pensionsmyndighetens ”exempelperson” från våren 2013. Han får 1600 kronor extra tack vare en god avkastning på PPM. Med den utvecklingen blir ”behövlig pensionsålder” 65 år, PPM kompenserar i det exemplet den sänkning av pensionen som annars skulle följa av en ökad livslängd. För den som inte lyckas få en sådan extra avkastning, vi kallar honom ”olycklige Persson” blir pensionsåldern över 68!

Motsvarande problem uppstår när pensionsåldern närmar sig. När skall man gå i pension? Hur skall man disponera sitt sparande inför pensionen? Det blir svåra frågor att en gång i framtiden ta ställning till för dem som idag är unga.

Låt oss se på hur situationen skulle bli för herr Pettersson och fru Andersson, om PPM-systemet hade varit i full funktion när finanskrisen inträffade 2008.

Herr Pettersson gick i pension i augusti 2007. Tack vare uppgången på börserna åren före blev hans pension ca 13 000 kronor per månad, varav 2500 kronor från PPM. Fru Andersson är lite yngre, hon hade sedan länge planerat att gå i pension i december 2008. Hon hade också gjort upp med arbetsgivaren om detta. Men nu hade hennes PPM - fonder fallit med 40 procent, hennes pension blev bara 12 000 kronor. Hon förlorade, jämfört med herr Pettersson, 1000 kronor per månad för resten av livet. Ansvariga måste förstå, att för fru Andersson har detta stor betydelse.

Teoretikerna säger: Man måste planera, måste se om sitt hus, byta till mindre riskbärande placeringar i god tid, eller ligga kvar med fonder tills det hela ordnar upp sig. Eller skjuta på pensioneringen. Men vad är god tid? Regeringarna kunde inte ana vad som skulle hända 2008. Hur skall då vanliga människor kunna göra det? Att ligga kvar med fonderna, vad betyder det? Är det sunt att vänta på nya uppgångar, som sedan bara utmynnar i nya nedgångar. Och vilka fonder skall man då välja? Slutligen: Skjuta upp pensioneringen? Vem tror att fru Andersson skulle kunna gå till arbetsgivaren och säga: ”Jag har ångrat mig, jag vill stanna kvar tills marknaden blir bättre.” I ett läge när varslen duggar tätt och arbetsgivarna söker alla möjligheter att minska sin personal.

Andra kanske säger: Nu är olyckskorparna ute och flaxar. Situationen 2008 var exceptionell. Nja, blir svaret, bara sju år före den senaste krisen rasade börserna på samma sätt, då hade situationen för våra exempelpersoner varit densamma som den här beskrivna. Och så kommer det att fortsätta. Konjunktursvängningar kan inte undvikas. Och kriser kommer oundvikligen att inträffa med oförutsägbara mellanrum, om vi inte skulle få en helt annan ordning på de finansiella marknaderna än den som växt fram under de senaste 20 åren.

De som förordar fonderade pensioner brukar inte uppehålla sig så mycket vid de här problemen. I stället var det Demo Persson i berättelsen ovan som dominerade i presentationen av PPM. Med bra

avkastning på fonderna skulle behovet av ökad pensionsålder inte synas i kalkylerna. Allt såg alltså bra ut.

Den ideologiska grunden för det svenska pensionssystemet

I mail nr 11 slutligen ger Ole Settergren den ideologiska grunden för det svenska systemet och vad följderna oundvikligen blir om det enda intresset är att hålla avgifterna oförändrade. Följden blir det svenska systemet med broms och allt, i det har han helt rätt. Och det är det logiska svaret om man accepterar den typ av kritik som Agneta Kruse redovisar i sitt mail här ovan, nr 9, och som dominerade tänkande bland de politiker som skapade detta pensionssystem.

Något utrymme för ett politiskt ansvarstagande för en balans mellan avgifter, pensioner och pensionsålder finns inte i ett sådant system, därom är Settergren glasklar och har helt rätt.

Ett sådant system är också det yttersta målet för dem som inte tilltror det politiska systemets förmåga att ta långsiktigt ansvar.

Min bok och decenniers arbete dessförinnan handlar om något helt annat, nämligen att försöka bidra med underlag och förslag som skall ge ett långsiktigt balanserat system. Jag visar också i den här boken på beslutsstöd, t.ex. det kanadensiska systemet, som stödjer en sådan utveckling. Men, det skall vara helt klart, grundvalen för mitt arbete och mina förslag är en tilltro till det politiska systemets förmåga och vilja att ta långsiktigt ansvar. I det ligger också en förmåga att lära av erfarenhet, att se misstag och undvika dem i framtiden.

Politik som en lärande process bland ansvarsfulla människor. Det är mitt alternativ.